

az eredmény is. Az agyagon nem látszik meg a javítás, holott a mi tudományunk túlnyomó része rikítóan foltos és rosszul szabott ruhában jár.

*

De hát baj ez? Baj az olvasóra, a melynek munkáját megnehezíti, sőt képes megutálatni, és baj a szerzőre. Az irodalomtörténet azon az állásponton van, hogy csak a szépen megírt tudományos munka szól a jövőnek.

A természettudományok nem tartoznak az irodalomba, de Lanson, jelenleg a legkitünőbb irodalomtörténetírója a francziáknak, befogadja *Buffon*-t, a nagy író, sőt költőt, pedig nála nagyobb tudósokat, de gyöngébb írókat mellőz (*Cuvier*, *Lamarek*, *Pasteur*). *Bartels* a nagy német bölcsészek közül csak azokkal foglalkozik irodalomtörténetében, a kik jeles írók is egyszersmind (*Kant*, *Schopenhauer* stb.). És ez nemcsak az irodalomtörténetben van így, hanem az életben is. A jól írt munka nagyobb hatású. Pázmány tértitói sikerében része van annak, hogy korának ő a legjobb magyar írója. Ha *Szarvas Gábor* nem olyan kitünő író és nem állanak az oldalán hozzá méltó társak is, sohasem sikerült volna a nyelv ügyét a közönség olyan érdeklődése tárgyává tenni, a milyen nálunk csak a politika szokott lenni. És csakis így sikerült a nyelvújítás korcs alkotásaitól jelentékeny részben megtisztítani nyelvünket. *Herman Ottó* is írói erényeinek köszönheti nagy népszerűségét.

A legjobb példát azonban a francia irodalom nyújtja. *Voltaire*, a kinél nagyobb egyetemes hatást kevés író tett a világon, nagy művésze az írásnak és ez legfőbb terjesztője eszméinek. Hatása nagyrészt abból származik, hogy kortársai gondolatait és vágyait saját szelleme elbájoló formájával tudta kifejezni. Az ő prózája a francia stílus mintája, kötelező arra, a ki francziául ír. A XIX. századnak is ő a stílustanítója. (*Lanson: Voltaire, Páris, 1906.*)

Ezzel ellentétben a rossz forma olvashatatlanná teszi a tudományos munkát, hatását csökkenti. A forma tehát a tudomány ügye.

SZIGETVÁRI IVÁN.

A Virginia-codex.

A M. Tud. Társaságnak 1844 decz. 23-án tartott nagygyűlésén *DÖBRENTÉI GÁBOR*, mint Nyelvemlék-szerkesztő jelentést tett egyebek közt egy a tiszalöki plébániáról hozzá beküldött negyedretű, két rézkapcsos, bőrkötésű, 150 lapból álló, kemény papírra újjót betűkkel írt, régi magyar kéziratról, mely a nevezett plébánia tulajdona volt. Táblájának belső lapjára későbbi kéztől ez van írva: „*Sorores Conuentus Poseniensis de veteri buda. Eben az könivben van Sz. Ferencz Atiank elete*“.

A könyv tartalmának rövid megismertetése után *DÖBRENTÉI* az ő facsaros stílusával így folytatta:

„Adta volna bé a' m. tud. társaság kezeltetése alá a tiszalöki plébános, igen illet volna ennek *löki codex* nevet adnunk, de mivel őt az országos gyűjtés' híre sem mozdítja meg, hanem igen tisztelt emlékezetű gróf *Dessewffy József*ünk' leánya, gr. *DESSEWFFY VIRGINIA* eszközölte fivére gr. *Dessewffy Emil* által kezemhez, keresteljük, kérem, közösen e' nyelvemléket „*Virginia codexének*“. — Javaslátát a nagygyűlés elfogadta.

A Virginia-codex 1874-ben jelent meg nyomtatásban (NyEml. III. kötet). A sajtó alá rendezők, KIRÁLY PÁL és KOMÁROMY LAJOS az előszóban azt mondják, hogy e codex 1844 óta az Akadémia könyvtaráé. Ebben tévedtek. DÖBRENTEI, miután 1845-ben Gyurikovics Istvánnal betűről betűre, igen gondosan lemásoltatta, 1846 áprilisában visszaküldte tulajdonosának Tiszalökre s ott őrizték megint 1851-ig. Kitétszik ez a könyv utolsó lapjára írt latin bejegyzésből, mely szerint Simon András tiszalöki plébános ez évben származtatta át az egri érseki hivatalhoz, s azután 1851 szeptember 24-ikén BARTAKOVICS BÉLA egri érsek ajándékozta az Akadémiának (Kisgyűl. Jegyzőkönyv, okt. 20).

A könyv hátsó táblájára ugyancsak Simon András kezeirásával ez van följegyezve: „NB. A' Cserkesz beszédmód és eme Orthographia között van némi rokonság“. E sajátos megfigyelésre egyfelől az 1849-ben Tiszalökön járt cserkesz katonának, másfelől e codexnek különös helyesírása adhatott alkalmat. Mert a VirgC. helyesírása csakugyan igen különös. Merőben különbözik kortársainak, a XVI. sz. elei codexeknek helyesírásától. Nincs egyetlen egy codexünk sem, a mely a VirgC.-hez e tekintetben hasonlítható volna.

Mindjárt a legelső lapon szemünkbe ötlenek a következő különösségek: *kezdessek*: kezdessék, *kuzevnfege*: közönséggel, *emlekezek*: emlékezzék, *istenek*: istennek, *elene*: ellene, *rekez*: rekessz, *meg bantotal*: megbántottál, *kuuefed*: kövessed, *alazad*: alázzad, *irgalmafag*: irgalmasság, *tiztefeg*: tisztesség helyett. Mily halmaza a kettős mássalhangzók elrövidítésének!

Igaz ugyan, hogy a többi codexekben is számos példa van a kettős és hosszú mássalhangzóknak egy betűvel való írására és igaz az is, hogy a VirgC.-ben is sok helyen találunk kettősen írt mássalhangzókat, de tény, hogy az elrövidített mássalhangzók egy codexünkben sem fordulnak elő oly tömegesen, mondhatni oly rendszeresen, mint itt.

Íme néhány példa a temérdek sok közül:*

abol, ebwl, zebeu, ioban, beueben, twben, twbth; adig, ereydel, bezedel, zyuedel, gondal, ved; atam, bankotam, imatam, engete, befete, fogatam, fogatal, fogatak, hizelketem, zenuetem, zitam, tagata, tutam, tuta, tutok; regel, haragal, hidegel, dologal, batorfagal, merefege, zagata; elhatam, elhatad, elhata, elhatak, elhatatok, vatok; atokal, etekel, kwekel, papokal: alat (= állat), elen, elene, elenfeg, halok vala zozatoth, halotam, ilik, ilatoz, melet, zalania; bezedemel, eletemel, hitemel, labaymal, erwme, semi (mindig ige); anak, anal, enek, enel, enekem, bene, bened, benek, enem, inom, eneek, ynod, leny, teny, tuny, bemened, tenem, tened, tewvnk; ara, arol, erwl, saral; egyene/eg, haza/ag, maga/ag, egymafal, farka/fal, halgasak, las, la/uk, la/atok, mo/am, muta/on, ni/ad, ny/ak, zere/ed, ki/eb, la/ufag, reze/e (= részessé); iwtem, tewtem, vewtem, lwtek, twtel, vwtel, hitek, tartotam, syratam, itatam, tanitotam, tetetilek, zeretetel, akaratal, retetgni, retetnetes; azony, azonkak, enhozam, tehozad, hozaya, alazad, irgalmazom, oltalmazom, ki üztek (= üzzetek).

Látjuk ez idézetekből, hogy a VirgC. a tőszókbeli kettős és hosszú mássalhangzókat, valamint a szóképzők vagy ragok hozzáfüggesztése által keletkezetteket is rendszeresen megrövidíti. De nemcsak ezeket, hanem azokat is, a melyeket két külön szó egybeírása hoz csak létre. Ilyenek:

* Nem teszek különbséget a kettős mássalhangzók közt, akármilyen okozta és bármilyen úton s módon jött is létre bennök a kettősödés.

im ma > imma > ima 55₁₀, 61₃₄

im már > immár e codexben kivétel nélkül imar-nak van írva

im meg mondok > imeg mondok 66₁₃

en magam > emmagam > emagam 2, 6, 7, 8, 83

hogy nem > honnem > honem 48, 124, 128, 129, 137.

Régi íróink a XV—XVI. században, sőt némelyek még később is, úgy írták le a szókat, a hogyan kiejtették. Mindenik a maga vidékének nyelvjárása és beszédmódja szerint, úgy hogy nyelvészeink sokuknál megtudták magából a helyesírásból állapítani az írónak vagy másolónak szülővidékét.

A VirgC. multjáról csak annyit tudunk, hogy a XVI. sz. első negyede táján írhatták s hogy utóbb a pozsonyi clarissa-apáczák birtokában volt. Itt őrizték a XVII. sz. egy részében, a mit a 113. lapon levő epistolának újabbkori írása bizonyít s itt köthetették be. Hogyan s mikor került Szabolcs megyébe Tiszalökre nem tudjuk.

A codex helyesírása azonban élő tanúbizonyság, beszélő hang-lemez, a mely visszazöngi, noha tökéletlenül, a 400 évvel ezelőtt elnémult ajak beszédmódját.

Olvasóink közül bizonyára sokan észrevették, hogy a fent ismertetett helyesírásnak megfelelő kiejtés mennyire hasonlít a Felvidék (Trencsén- . . . Sáros megye) magyarjainak kiejtéséhez, a „*mi tuta teni*“-nek csúfolt beszédmódjához.

De a kettős és hosszú mássalhangzókat nem csak a Felvidék magyarjai rövidítik el.

SZARVAS GÁBOR 1874-ben és különösen BALASSA JÓZSEF 1893-ban beható tanulmány tárgyává tették a Magyarországtól 1867-ben elszakított szlavón vármegyék ősi lakosságából néhány — Rétfalu, Szt.-László, Haraszi és Kórógy-faluban — hímondóul megmaradt s eddig még el nem horvátosodott magyarság nyelvjárását, az ú. n. szlavóniai nyelvjárást. SZARVAS (Nyr. 9 és 61) nem terjeszkedett ki a kiejtés pontos vizsgálatára, sem a nyelvjárás részletes leírására; ellenben BALASSA (Nyr. 23: 162 stb.) mind a négy falu nyelvjárását minden részletében átkutatta és megismertette.

A mássalhangzók használatát illetőleg — mondja BALASSA — a haraszi és szt.lászlói kiejtésnek legszembetűnőbb sajátysága, hogy sohase használnak kettős és hosszú mássalhangzókat, hanem helyettük mindig rövid mássalhangzót ejtenek: *étem, étel, ét, itám, ital, it, vitem, látam, vötem, éni, ini, bene, ot, kézel, lábál, rátok, vánák, lásuk, szeresen* stb. Sőt még akkor is röviden ejtik, ha az egymás mellé került két egyforma mássalhangzó két külön szóhoz tartozik: *dehonëm* (dehogy nem) stb. Kórógyon és Rétfalun mindezen esetekben hosszú, illetőleg kettős mássalhangzót ejtenek.

Látnivaló tehát, hogy a helyesírásból nem állapíthatjuk meg egész határozottan, hogy a VirgC. írója hová való volt. Csak annyit mondhatunk, hogy vagy felvidéki vagy drávamenti születésű lehetett.

* * *

Végül még egy rövid megjegyzést!

A Pallas-Lexikon (XVI, 888) azt mondja a VirgC.-ről, hogy „clarissa-apáczák számára készítette egy Ferenczreudi szerzetes“, holott abszolút bizonyos, hogy nem clarissa-apáczák számára készült. A tényállás t. i. a következő:

A VirgC.-ben levő Ferencz-legendának egy kis része (a 65. laptól 71-ig) szóról szóra megvan a Simor-codexben. Csak két dologban különböznek egymástól: először helyesírásukban, másodsor pedig abban, hogy a SimC. szent Ferenczről szólva, sohasem nevezi őt ezen a néven, hanem kivétel nélkül mindig atyáknak (*bodog atáknak*, zent *atáknak*) hívja; a VirgC. ellenben nem mondja atyáknak, hanem ridegen-hidegen zent *Ferencznek* vagy ez *bodog atyának*, ez zent *atyának*. Látni ebből, hogy amaz mindenesetre Ferenczrendiek számára volt írva, emez pedig semmiesetre sem. Valószínűleg a margitszigeti dömés-apáczaak másoltatták le maguk számára 1529 előtt. (Vö. Nyelv-Emléktár, 8-ik köt. XX.).

SZILY KÁLMÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Adalék codexeink helyesírásához. ZOLNAI „Nyelvemlékeink“ cz. könyvében táblázatot állított össze „hangjaink régi jelölismódjai“-ról (20. l.) és „régii betűink és jelentéseik“-ről (21. l.), az egyes codexek tárgyalása pedig megemlékezik külön-külön is a sorra került nyelvemlék helyesírásának fontosabb tulajdonságairól. Úgy látom azonban, elkerülte figyelmét az *ö, ő* hangnak egy érdekes jelölismódja, melyet codexirodalmunkban csupán a PeerC. ötödik írója alkalmaz, ez azonban — háromszori eltérése íráshiba számba menvén — teljes következetességgel. Ez az író az *ü, ű* hangot az *i* vagy *y* betűnek az *u* vagy *v* betűvel való kapcsolata által fejezi ki: *iu, iv, yu, yv*, az *ö, ő* hangot pedig három betűvel, úgy hogy az *ü, ű* hang jegye elé még egy *e* betűt tesz: *ieu, eiv, eyu, eyv*.

Fölsorolom egymásutánban az adatokat.

Először az *ü, ű* hangra.

363. lap: myndeneft~~y~~ul; 364: bynt~~y~~ul, kyt~~y~~ul; 365: keyvnyeryvleteknek; 366: zivlny, zyvlefed, zyvlefednek (2-szer), gyvlefeget; 367: yduezivildeivnek, eivrekivil.

Ezután pedig lássuk az *ö, ő* hangokat.

363: egyenleivfeget, leyvn, keyvzeivt, keyuzeyvth, erryvlefedderth (íráshiba! helyesen: ereyv-), dycheivfeget, Dycheyufegednek, eleyvzer; 364: eiv, eleyuted; 365: eivreiumnek, keyvnyeryvleteknek; 366: eleivtte, zeppleyvtelen, gyvlefeget (íráshiba! helyesen: gyvleiv-), eiv, gyevkeret (helyesen: geyvkeret), eivreyfeyh (íráshiba! helyesen: eivreyfeyh-; olv.: örösěj [vagy örösěj], értsd: erösíts); 367: yeivuendeivknek, leivl, dycheyufegere, yduezivildeivnek, eivrekivil, eivrekke, Dycheyvfeget.

Alkalmatlan lehetett ugyan ez az írásmód hosszadalmas volta miatt, de az *eu, ev, eu* fölött megvolt az a haszna, hogy általa az *ö, ő* hangot meg lehetett különböztetni az *ev, év* szótagtól. Lám, a SermDom.-beli *eui uariv* vita tárgya, hogy *évi varjú-e*, vagy *öi varjú*. (Vö. MÉSZÖLY: MNy. VI: 405, ZOLNAI: Nyr. XXXIX: 409.) Ha ez a szó a PeerC. ötödik írója által maradt volna reánk, eloszlanék a kétség.

MÉSZÖLY GEDÉON.

Az *-ü, -é* végű szótövekhez. Az *-a* és *-e* végű magyar szavak tudvalevőleg a legtöbb rag és képző előtt *-á, -é* végű tövet mutatnak (pl. *fa: fá-t, fű-k, fá-ban, fá-tlan* stb.), s ennek oka régóta ismeretes.